Viorica RĂILEANU

Sensul numelui propriu în raport cu cel al numelui comun corespunzător

V.R. – lingvist, doctor în filologie, cercetător ştiinţific coordonator, director al Centrului de Lingvistică, Institutul de Filologie al A.Ş.M. A publicat peste 30 de lucrări ca autor şi coautor în domeniul toponimiei, antroponimiei, inclusiv două monografii.

Numele proprii s-au format de la cuvintele deja existente în limbă şi, la fel ca numele comune, îşi au propriile istorii [1, p. 174-175]. Apariţia toponimelor poate fi raportată la o anumită perioadă de timp, la spaţiul geografic concret, la activităţile specifice ale omului. Motivul apariţiei toponimelor este unul cât se poate de pragmatic: orientarea în spaţiul în care individul îşi desfăşoară activitatea.

Toponimul este definit, unilateral şi succint, ca nume propriu, provenit dintr-un nume comun (apelativ) sau dintr-un alt nume propriu (nume de persoane sau nume de loc). În principiu, s-ar părea că fiecare cuvânt al limbii române, mai ales din categoria substantivelor şi a adjectivelor, folosit de o anumită colectivitate locală, ar fi potrivit pentru a denumi un loc oarecare. În practică însă lucrurile nu stau chiar aşa. Ca în mai toate domeniile de activitate, în toponimie, un grup de cuvinte s-a constituit într-un sistem terminologic, din care toponimia îşi selectează materialul necesar. „Foarte multe toponimice există ori au existat ca nume apelative în limba de toate zilele. Este clar că izvorul lor trebuie căutat totdeauna şi fără nicio şovăire în lexicul vorbirii curente. Prin urmare, indiferent de originea lingvistică, aceste numiri trebuie tratate la fel ca elementele lexicale propriu-zise, aşadar, ca

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

nişte cuvinte româneşti cu sens strict. Căci numai după ce au ajuns să le întrebuinţeze cu valoare de nume apelative, au putut românii să le extindă uzul, folosindu-le, în aceeaşi vreme, cu ambele valori, de cuvinte obişnuite şi de toponimice. Singura interpretare justă care trebuie dată acestui fapt este că transformarea în toponimice a unor asemenea cuvinte este opera populaţiei majoritare din partea locului, aşa cum o cunoaştem din timpuri mai mult ori mai puţin apropiate de cele actuale" [2, p. 7].

Dintre clasele de cuvinte ale lexicului comun, un rol deosebit în procesul de constituire şi dezvoltare a sistemului toponimic îl au *entopicele*, pentru care, în literatura de specialitate, se utilizează şi sinonimele: *termeni entopici, termeni geografici, termeni geografici populari, termeni geografici locali, apelative topice* [3; 4]. Termenii *apelativ* şi *entopic* sunt numai parţial sinonime, căci, dacă prin *apelativ* se înţelege, prin opoziţie cu numele proprii, orice nume comun, prin *entopic* înţelegem numai „acele cuvinte, care sunt în legătură cu situaţia topografică, cu hidrografia locală, cu expunerea către soare, cu aşezările omeneşti şi cu alte fenomene geografice ale solului" [3, p. 67], anume acele cuvinte care desemnează – în toponimie şi topografie – înălţimi, coaste, culmi, creste, stânci, şiruri de înălţimi, adâncituri, trecători, locuri plane etc. Cu alte cuvinte, orice *entopic* este un *apelativ*, invers nefiind valabil [5, p. 210-212]. „Prin semnificaţia lor, aceste lexeme (entopicele – s.n.) sunt strâns legate sau foarte apropiate de obiectele geografice şi de particularităţile lor geomorfologice şi naturale. De aici rezultă importanţa lor pentru studiul toponimiei, la stabilirea originii numelor topice şi determinarea factorilor care au contribuit la apariţia onimelor" [4, p. 7].

Se consideră, în general, că numele proprii se comportă la fel ca toate cuvintele obişnuite din fondul lexical al limbii, servind drept mijloc de emisie şi receptare a unei informaţii în procesul comunicării. V. Taşiţkii susţine că între toponim şi apelativ nu există deosebiri esenţiale [6]. În raport cu apelativele, toponimele reproduc originea cuvintelor de la care s-au format, utilizează aceleaşi mijloace şi procedee de derivare; şi unele şi altele exprimă un anumit conţinut, dispun, în fond, de aceleaşi forme flexionare, dar se atestă şi unele discordanţe. Diferenţele dintre cele două clase de cuvinte se manifestă pe mai multe planuri: lexical, semantic, gramatical, derivaţional, funcţional.

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

Nume de localități, de ape, de forme de relief pozitive sau negative au la baza creării lor un entopic. Participarea entopicelor la formarea toponimelor este inegală în diferite compartimente. Cel mai mare procent se întâlnește la *oronime* (nume ale formelor de relief) și *oiconime* (nume ale așezărilor umane), urmate de *hidronime* (nume ale apelor) cu un procent mult mai redus. Importanța termenilor entopici pentru studiul toponimiei oricărei țări a fost demult semnalată de către specialiști, îndeosebi lingviști, geografi, deoarece se remarcase numeroase trăsături comune între graiurile și toponimia unui anumit teritoriu. Datorită importanței acestor termeni în comunicare, a luat o amploare deosebită cercetarea lor în plan științific: se fac serioase eforturi pentru organizarea și unificarea terminologiei entopice, apar dicționare speciale, nomenclatoare, glosare și studii în care termenii sunt analizați, definiți sistematic și ordonați în serii corespunzătoare sistemelor denominatelor. „O importanță mai mare o au apelativele topice de circulație restrânsă (regională, locală), cuvintele cu semnificații distincte de cele fixate în dicționare, precum și unitățile lexicale trecute în fondul pasiv al limbii (istorismele) sau cu totul dispărute, atestate doar în scrierile și documentele vechi, în toponimia istorică" [4, p. 7]. Pentru cercetările toponimice este necesar să se cunoască în ansamblu și în detaliu vocabularul dialectal, particularitățile fonetice și morfologice ale graiurilor, ale vorbirii populare locale.

În articolul de față ne propunem să punem în discuție câteva toponime entopice aparținând ariei lingvistice românești, cu scopul de a scoate în evidență unele deosebiri privind raportul dintre sensul unui nume propriu și cel al numelui comun corespunzător. Vom insista, mai ales, asupra cazurilor de neconcordanță privind evoluția semantică a celor două nume.

S-a afirmat în mai multe rânduri că numele proprii sunt lipsite de conținut semantic, părere pentru care pledează și cercetătoarea A. V. Kopâlova, susținând că „numele proprii reprezintă niște simboluri și că ele sunt lipsite de orice conținut semantic" [7, p. 12]. Credem că se poate admite, în cazul acesta, doar lipsa unui conținut noțional, specific numelor comune, și nu sensul referențial onimic al numelor proprii, altfel ce rost ar mai avea utilizarea acestora în procesul comunicării. Unități lexicale fără conținut semantic, noțional sau onimic, nu există. Fiecare cuvânt își are menirea sa în sistemul limbii, îndeplinind o

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

anumită funcție comunicativă, deci comportă o semnificație concretă. Chiar și atunci când numele propriu este complet necunoscut, rolul și semnificația lui se manifestă și se realizează într-un anumit context (scris, verbal, situațional). La numele proprii, aproape în toate cazurile, pentru manifestarea înțelesului, se impune contextul, întrucât în denotare termenii relației dintre nume și obiect sunt hotărâți contextual, prin elemente situaționale. În afară de context, adică în limbă, numele proprii nu au înțeles decât atunci când denumesc un singur obiect: *America*, *Moldova, România, Ion, Maria.* Numele comune, apelativele, de regulă, nu necesită un context anume pentru a fi înțelese.

În lingvistica contemporană, conținutul cuvântului este conceput ca o totalitate de caracteristici semantice, un ansamblu semnificativ, denumit s*emantem,* iar constituenții lui distinctivi ca *seme* [8; 9; 10; 11]. Conținutul apelativului *aluniș,* de exemplu, ar consta din semele „loc", „(loc) cu aluni", „(loc) în pădure (sau în afara pădurii)", „(loc) lângă un sat" etc. Și un alt exemplu: *pietros* – „loc", „(loc) cu pietre (sau cu sol pietros)", „(loc) în câmp (sau în raza unei așezări umane)", „loc" întins, de dimensiuni mari (sau restrâns, de dimensiuni mici) etc. În desemnarea realiilor respective a prevalat într-un caz semul „cu aluni", iar în alt caz semul „cu pietre (cu sol pietros)". Această structură o au apelativele *aluniș, pietros,* însă cu totul altă situație constatăm atunci când toponimele *Aluniș* și *Pietrosul* denumesc obiecte de altă natură, așezări omenești (sate). În acest caz oiconimele *Aluniș* și *Pietrosul* exprimă cu totul alte semnificații. Pentru a putea stabili asemănări și deosebiri între apelative și oiconime, cercetătoarea Viorica Florea propune drept „condiție necesară și obligatorie" ca în plan semantic numele propriu să fie supus aceluiași procedeu de analiză ca și apelativul [12, p. 216]. În cazul nostru, semantemul oiconimului *Aluniș* va însuma semele „sat", „(sat) în raionul Râșcani", „(sat) cu o populație de 1915 locuitori", „(sat) situat la 35 km de or. Bălți", „(sat) situat la 20 km de centrul raional" etc. Sensul oiconimului *Pietrosu* va fi definit prin seme similare: „sat", „(sat) în comuna Bocani, „(sat) în raionul Fălești", „(sat) mic", „(sat) cu o populație de 793 de locuitori", „(sat) situat la 56 km de or. Bălți", „(sat) situat la 27 km de centrul raional" etc. Descrierile respective au ca punct de plecare elementul *sat.* Anume semul „sat" a prevalat în procesul creării oiconimului *Aluniș* și *Pietrosul* și nu „loc cu aluni", „loc cu pietre". „La numele proprii, semantemul se organizează

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

pe o dominantă (un sem relevant) care diferențiază obiectele între ele, le individualizează. La numele comune, organizarea semantemului se bazează pe o dominantă (sem comun) care apropie obiectele între ele în așa fel, încât acestea se unesc în clase. Ca urmare, înțelesul este individual, în primul caz, general, în al doilea caz" [13, p. 404].

Inițial oiconimele *Aluniș* și *Pietrosul* au avut în structura lor semantică drept constituenți relevanți semele „loc cu aluni" și „loc cu pietre", evaluate la „satul de lângă locul cu aluni" și „satul de lângă locul cu pietre", dar pe parcurs le-au pierdut și pe acestea, din cauze de ordin natural (au dispărut alunii, pietrele) sau social-economice (satul și-a mutat locul de așezare sau și-a extins suprafața pe terenuri cu alte însușiri și calități). În procesul cercetării raportului dintre evoluția conținutul semantic al apelativului și cel al toponimului respectiv, s-a observat că „la toponim se constată o diferențiere semantică, ce poate fi mai pronunțată, dacă procesul de toponimizare este avansat. Toponimul nu mai are înțelesul numelui comun, ci apare „golit de sens" într-un anumit grad, rămânând doar cu funcția de a desemna. Așadar, motivația care a stat la baza creării denumirii respective inițial, treptat-treptat nu mai este percepută de vorbitori" [14, p. 212].

În concordanță cu cele stabilite mai sus, înțelesul lui *Poiană,* numele mai multor așezări, poate fi compus din seme ca „sat în comuna X din raionul Y", „sat în apropiere de satul Z", „satul cel mai vechi din comuna X" etc. Chiar dacă am defini *Poiana* prin „sat în comuna X, raionul Y, așezat într-o *poiană*" – partea a doua a definiției constituind o altă caracteristică a locului denumit –, toponimul nu are înțelesul de „poiană"; înțelesul lui, definit prin semele de mai sus, este altul decât al numelui comun corespunzător. *Izvoarele,* ca nume de sat, nu înseamnă „izvoare", ci „sat cu anumite caracteristici, printre care și aceea că este situat lângă izvoare". Astfel, oiconimele *Budăi, Codru, Dumbrava, Izvoare, Poiana,* care inițial denumeau surse de apă *(budăi, izvor)*, păduri sau locuri în pădure *(codru, dumbravă, poiană)*, ulterior, prin transferul de nume, prezentând deja un grad avansat de toponimizare, au ajuns să denumească obiecte cu totul de altă natură – așezări omenești. Astfel de toponime au sens numai pentru vorbitorii din regiunea în care au apărut.

Neconcordanța între evoluția apelativelor și a toponimelor poate apărea în urma pierderii legăturii semantice cu apelativele de la care au provenit.

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

În multe situații s-a întâmplat ca etimonul care a stat la baza numelui să fi suferit un proces de arhaizare și să iasă din vocabularul activ, rămânând ca nume în uz, fără a i se cunoaște sensul (cf. oiconimele *Parcan* „întărătură rudimentară, făcută din pari, scânduri, împletituri de nuiele"; *Palanca* „construcție din lemn și pământ, servind ca loc de apărare; întăritură"; *Troian* „întăritură străveche constând dintr-un val lung de pământ și un șanț de apărare"; *Dubăsari* < *dubas* „pod plutitor montat pe ambarcațiuni; bărci" etc.). Astfel, toponimul exclude posibilitatea de a numi mai multe obiecte diferite și se rezumă la denumirea unui obiect individual determinat. Prin urmare, un astfel de toponim începe să fie cunoscut de mai puțini vorbitori, iar numărul celor care pot face asocieri cu apelativul de la care a provenit este mult mai mic. Cu timpul se ajunge să nu mai fie recunoscută niciun fel de relație între numele propriu și cel comun. Și fiindcă toponimul nu mai poate participa la modificările care au loc în limbă, el se desemantizează și, cu timpul, se cristalizează în forma respectivă, devenind similar unei etichete aplicate localității. În acest fel, sensul toponimelor s-a îndepărtat sau a devenit altul decât cel al apelativelor corespunzătoare. După acumularea de noi caracteristici semantice, subliniază Viorica Florea, „se produce saltul calitativ, adică mutarea totală a semnificației în plan toponimic" [12, p. 220]. Prin urmare, toponimele sunt nume care apar și funcționează ca un fenomen social fără a fi o componentă a obiectului denumit și fără a face parte din acesta [15, p. 3]. Jerzy Kuriłowicz, în expunerea lui Emilian Burețea, remarcă: „Spre deosebire de apelativ, care totdeauna are un sens bine precizat, toponimul pierde cu timpul înțelesul inițial, ajungând, la un moment dat, fără sens lexical, singura funcție care-i rămâne fiind aceea de identificare a unei anumite realități teritoriale sau, cu alte cuvinte, cea de desemnare" [14, p. 214].

În această privință, dicționarele de nume proprii resimt încă insuficienta clarificare semantică a acestei clase de semne. Dacă în dicționarele explicative sensul numelor comune este descris printr-o expresie sau propoziție sinonimică, atunci explicația numelui propriu, din punct de vedere lexicografic, nu se poate limita la simpla indicare a obiectului denotat (prin apelativul corespunzător), fals identificat în unele teorii cu sensul numelui, de tipul: X (toponim): 1. munte; 2. pârâu; 3. sat. Explicația mai trebuie să cuprindă o serie de informații suplimentare, care înlesnesc întregirea sensului numelui propriu prin intermediul

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

denotatului. Spre regret, imperfecțiunea definițiilor în lexicografia onomastică se datorează imposibilității de a surprinde într-o singură explicație multitudinea de relații, de semnificații virtuale ale numelui. Căci, dacă în cazul numelor comune contextul nuanțează, prin precizări semantice suplimentare, o semnificație dată, la numele proprii contextul creează sensul numelui atât ca relație directă între un obiect și un denotat, cât și ca relație intențională, adică funcțională.

Cu luarea în calcul a celor menționate, putem concluziona că elementele lexicale din vorbirea curentă sunt o sursă de bază în procesul de formare a numelor proprii, toponimelor, asigurându-i acestui domeniu lexical o stabilitate pe care niciun alt domeniu nu o cunoaște în aceeași măsură. Odată fixate în toponimie, cuvintele în discuție pot fi mai ușor reperate, atât în plan sincronic, cât și diacronic. Cu toate acestea, trebuie să ținem seama de faptul că toponimele, chiar dacă sunt elemente ale lexicului, nu se pot totuși confunda cu numele comune corespunzătoare, deoarece numele comune desemnează clase de obiecte (lucruri, ființe), pe când numele proprii (toponimele, antroponimele) denumesc obiecte unice (locuri, ființe: *Orhei, Soroca, Doina, Ionuț*) sau clase reprezentate de un singur obiect (lucru, loc, ființă) [16, p. 245]. Astfel, „numele proprii individualizează riguros obiectul denumit, distingându-1 de alte obiecte din aceeași clasă sau din clase deosebite, în vreme ce numele comune indică o diferențiere doar de la clasă la clasă" [17, p. 3-4]. Cu alte cuvinte, numele comune sunt la maximum *noționale,* iar numele proprii – la maximum – *nominaționale.* Înțelesul celor două nume nu pot fi identice. Inițial numele comun, pe care îl reprezintă numele propriu, desemnează una dintre caracteristicile obiectului. Această caracteristică funcționează ca semul cel mai relevant al ansamblului semnificativ al toponimului. Cu timpul, caracteristica în discuție poate deveni lipsită de importanță, ea nu mai concurează, ca sem relevant, la definirea înțelesului toponimic sau poate menține valoarea distinctivă, funcția de sem relevant. Numele propriu ia o formă individuală a semnificației, ca urmare a unei utilizări specializate.

Cu toate deosebirile dintre ele, numele comune și numele proprii nu se contrapun ca unități lexicale, nu se exclud, ci se presupun reciproc, îndeplinind în limbă aceeași funcție comunicativă. Ele sunt purtătoare de informații, servesc drept mijloace de exprimare a unor idei, opțiuni.

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)

Mai mult, clasele de cuvinte respective se întrepătrund, se completează și se îmbogățesc reciproc în plan cantitativ și calitativ. Cercetarea raportului dintre evoluția înțelesului numelor comune și cel al toponimelor aduce reale foloase nu numai lingvistului.

Bibliografie

1. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, Editura Academiei, București, 1962.
2. Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Editura Academiei, București, 1963.
3. Gheorghe Bolocan, Elena Sodolescu-Silvestru, *Dicționarul entopic al limbii române*, în „Studii și cercetări de onomastică", Craiova, anul I, nr. 1, 1995, p. 67-185.
4. Anatol Eremia, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Știința, Chișinău, 2006.
5. Victor Vascenco, *Studii de onomastică*, în „Studii și cercetări lingvistice", București, nr. 2, 1977, p. 210-212.
6. В. *Тащицкий, Место ономастики среди других гуманитарных наук*, în „Вопросы языкознания", nr. 2, 1961, p. 3-11.
7. А. V. Копылова, *В мире слов и названий*, Омск, 1998.
8. Angela Bidu, Mihai Mitu, *Sensul cuvântului în lingvistica contemporană*, în „Limba Română", București, nr. 3, 1965, p. 301-315.
9. Adam Schaff, *Introducere în semantică* (traducere din limba polonă), Editura Științifică, București, 1966.
10. Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Editura Academiei R.S. România, București, 1970.
11. M. Bucă, I. Ivseev, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, Timișoara, 1976.
12. Viorica Florea, *Raportul dintre înțelesul numelor de locuri și cel al numelor comune corespunzătoare*, în „Limba Română", nr. 3, 1975, p. 215-220.
13. Viorica Florea, *Contribuții la înțelesul numelor proprii*, în „Limba română", nr. 5, 1974, p. 403-408.
14. Emilian N. Burețea, *Unele aspecte ale relației dintre toponimic și apelativ în toponimia din Oltenia*, în „Limba Română", nr. 3, 1975, p. 207-214.
15. Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Editura Dacia, Cluj, 1971.
16. George Brașoveanu, Anatol Eremia. *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, 7-9, 2007, p. 244-246.
17. Elena Șodolescu-Silvestru, *Toponimie românească. Modele derivaționale*, Editura Gunivas, Chișinău, 2001.

BDD-A20689 © 2014 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:59 UTC)